

Erkel szerepe az magyar operairodalomban

Bernáth Éva

Pécsi Tudományegyetem – Művészeti Kar

Előadóművész – Klasszikus ének – 3. évfolyam

Témavezető: Tokody Ilona – adjunktus

Tartalomjegyzék

1. Erkel Ferenc életének rövid bemutatása	1
2. Az opera műfaja a romantikában; illetve Erkel, mint a magyar nemzeti opera megteremtője	2
3. Erkel zenei mintaképei, a műveire hatással lévő zeneszerzők és a Hunyadi László című operájának zenéje	3
4. A <i>bel canto</i> énekstílus, avagy szemléletmód.....	3
5. Hunyadi László történetének és cselekményének bemutatása	4
6. Gara Mária áriája	5
Hivatkozás	8

Dolgozatom elején Erkel Ferenc életét és zenei munkásságát mutatom be. Következő részben az operát emelem ki a romantika korában, amelyen belül az olasz opera kapja a főszerepet. Majd Erkel magyar zenei öntudatának elemeit taglalom. Rávilágítok Erkel Hunyadi László című operájának zenéjére hatással lévő zeneszerzőkre. Az utolsó előtti részben bemutatom a Hunyadi László című operának a történetét és cselekményét. Végül munkám befejezéseként több szempontból vizsgálom Gara Mária áriáját.

1. Erkel Ferenc életének rövid bemutatása

Erkel Ferenc magyar zeneszerző, karmester és zongoraművész 1810. november 7-én született Gyulán; Budapesten hunyt el 1893. június 15-én. Erkel zeneszerető és – értő családból származott. 1822-től Pozsonyban tanul Klein Henriktől zeneelméletet és zongorát. A 20-as évek vége felé már ismert zongoraművész, miközben Kolozsváron zenepedagógusként dolgozik. A kolozsvári évek élményei egész további életére hatással vannak, mert itt kerül először kapcsolatba a magyar népi zenével. 1834-ben rövid ideig az Ipolyság melletti Szemeréden él, majd a következő évben Pesten telepszik le. Két éven át a Pesti Városi Német Színháznál, valamint a Budai Magyar Színjátszó Körnél dolgozik karnagyként. 1837-ben a Pesti Magyar Színházhoz, a későbbi Nemzeti Színházhoz kerül előbb ügyelői, majd első karmesteri minőségben (Till, 1985).

1840. augusztus 8-án mutatják be első operáját *Bátori Mária* címmel, amely a magyar opera megszületése napjának számítható. A szövegkönyvét Egressy Béni írja, Tóth Lőrinc *Két László* című drámája alapján. Egressy ezután egészen haláláig (1851) segítőtársa a zeneszerzőnek, operaszerzői munkásságában. 1844-ben megnyeri a Kölcsey Ferenc Himnuszának megzenésítésére hirdetett pályázatot. Ugyanebben az évben viszik színre *Hunyadi László* című operáját. Erkel az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után a főváros hangversenyéletének fellendítésén fáradozik. Vezetésével alakul meg 1853-ban a Filharmóniai Társaság, amelyet számtalan esetben vezényel. 1861-ben mutatják be a Nemzeti Színházban *Bánk bán* című operáját, amely pályájának csúcspontját jelenti. Ezek után még két nagyszabású dalművet ír: a *Dózsa Györgyöt* és a

Brankovics Györgyöt. Az előbbi 1867-ben, az utóbbit 1874-ben mutatják be. Ezt követően írja meg a *Névtelen hősök*, az *István király*, és egyetlen vígoperáját, a *Saroltát* (Till, 1985).

1875-ben közreműködik a Zeneakadémia megalapításánál, amelynek tíz évig igazgatója és zongoratanára. 1884-ben a megnyíló Operaház főzeneigazgatója. Mint karmester és szervezőegyeniség, rendkívül sokat tett a főváros zenei élet felvirágoztatásáért (Till, 1985).

2. Az opera műfaja a romantikában; illetve Erkel, mint a magyar nemzeti opera megteremtője

Az opera olasz eredetű szó, amely dalművet jelent. Vokális és hangszeres drámai színpadi műfaj, amelyben a szerepeket éneklik. Általában három vagy négy felvonásból áll, ritkábbak az egyfelvonásos operák. Többnyire nyitánnyal kezdődik (Dura Stúdió, 2012).

Az opera nagyzenekarának mérete jelentősen megváltozik a romantika idején. Kibővül újabb hangszerekkel, a zeneszerzők új hangszerelési effektusokkal gazdagítják a zenekari hangzást. Az eddig alkalmazott hangszerekből több szerepel egy-egy szólamban, különösen a fúvós és ütős csoportok szólamát növelik, és új ütőhangszerek alkalmazására is sor kerül. A többféle stílust, irányzatot képviselő XIX. századi operát 3 nagy területre szokták osztani: az olasz és német vonalra, valamint a század második felében kibontakozó nemzeti operák csoportjára. Az olasz romantikus opera szülőhazája Itália. Innen indul hódító útjára ez a műfaj, amely nemcsak varázslatos zenéjével, de látványos színpadi jeleneteivel is képes mindig és mindenkor ámulatba ejteni a közönséget. A természetes dallamosságtól átfűtött, gazdagon díszített áriákat tartalmazó romantikus olasz opera első neves szerzői: Gioacchino Antonio Rossini, Vincenzo Bellini és Gaetano Donizetti, valamint a műfaj egyik legnagyobb alakja, Giuseppe Verdi (Dura Stúdió, 2012).

Erkel Ferenc zene sajátos eszközeivel sürgette a nemzeti függetlenségi törekvéseket. A reformkor eszmei törekvéseinek egyike a független magyar nemzeti

zenekultúra megteremtéséért folytatott harc. Cél, a független nemzeti kultúra és az állandó magyar színtársulat létrejötte. A nemzeti opera megteremtése az ő nevéhez fűződik, aki stílussá formálta a verbunkos zenét, így megalkotva énekes és hangszeres műveit. Erkel a magyar történelem tragikus eseményeinek idézésével táplálta a nemzeti öntudatot a Habsburg hatalommal szemben (Dura Stúdió, 2012). Ilyen események vezettek a *Hunyadi László*, a *Bánk bán*, és más történelmi témájú operáinak megírásához.

3. Erkel zenei mintaképei, a műveire hatással lévő zeneszerzők és a Hunyadi László című operájának zenéje

Abban az időben, amikor Erkel a *Hunyadi László* című operájának zenéjén dolgozik, szinte minden este Rossini, Donizetti, és Bellini műveit dirigálja. Erkel az ő zenéjüket, az olasz operák zenéjét tekinti mintaképének. Századának magyar zenéjét pedig a magyar verbunkos muzsikában, és az akkor népdalnak tudott, népies műdalban ismeri fel. Ezáltal a nyugati, elsősorban olasz és francia operai mintákra támaszkodva, a XIX. századi magyar verbunkos zenének átélésével, kifejezési lehetőségeinek finomításával és kiszélesítésével sikerül viszonylag egységes nemzeti operanyelvet kialakítania. Ezeknek, a több szempontból ellentétes természetű elemek összeolvasztása a *Hunyadi László* esetében olykor még kezdetleges. Talán túlságosan is tiszteli a választott stílus szokványos fordulatait. Ezen jegyek közé tartozik az áriák lassú- gyors beosztása, fuvola kíséretes cabaletta, cavatina, és románc, valamint együttesek tercsext menete, és több más jellegzetesen Donizetti- Bellini- féle megoldás. Erkel zenéjén érezhető, hogy erősebb a hiteles utánköltésre való törekvés, mint az újat alkotás vágya (Till, 1985).

4. A *bel canto* énekstílus, avagy szemléletmód

1810-től 1848-ig három zeneszerző határozza meg az olasz operát: Rossini, Donizetti és Bellini. Az ő operáikban az éneklés a legfontosabb, és az énekesek, leplezetlenül szórakoztatni akarnak. A *bel canto* operák nagyrészt egy sémára készülnek, és nagyon erősen a cavatina és a cabaletta eszközére támaszkodnak. A cavatina lassú és lírai rész, arra szolgál, hogy az énekes megcsillogtathassa dallamformálását; megmutathassa, hogy a hosszú hangokat milyen szépen, érzékenyen és árnyaltan tudja kitartani. A cavatinát egy gyors, cabalettának nevezett rész követ, amely az énekes virtuozitását hivatott bemutatni. A *bel canto* tökéletességre törekvő technikát követel az énekesektől, és jó ízlést a díszítésekben és kadenciákban. A Donizetti- operák örülési jelenetei különösen érdekesek. Tele vannak trillákkal, arpeggiókkal, skálamenetekkel, hangugrásokkal és érzékeny magas hangokkal. Ezeket Erkel Ferenc másik operájában, a *Bánk bánban* is fellelhetjük, mégpedig a Tisza- parti jelenetben, melyet Melinda énekel. Általában a *bel canto* operákban a nyitó kórust katonás rendben sorakozó, gondosan adagolt áriák és együttesek követik. A felvonásokat kórus zárja, amelyhez a főszereplők szokás szerint úgy csatlakoznak, hogy előrelépnek a színpad széléig, és onnan tekintenek a közönségre (Schonberg, 2006). Hasonlóképpen írja meg Erkel is a *Hunyadi László* című operáját, melyet a *bel canto* operákra jellemző keretbe tesz.

5. Hunyadi László történetének és cselekményének bemutatása

1844. január 27-én volt a *Hunyadi László* című operának a bemutató előadása. A premiért lelkesedés fogadta, amihez hozzájárulhatott a mű szépségein felül, a forradalmi hangulat (Till, 1985).

Erkel utólag komponál a darabhoz néhány részletet. 1845-ben keletkezik a nyitány, 1847-ben pedig Hollósy Kornélia számára komponálja a nászi dal, és végül 1850-ben Anne La Grange francia művésznőnek írja a róla elnevezett híres áriát, mely a darabban Szilágyi Erzsébet szerepköréhez társul. A *Hunyadi Lászlóról* szóló első részletes ismertetést Radnai Miklós írja operai igazgatóságának ideje alatt, aki Erkel művészetének nagy tisztelője. Munkássága közben egyre jobban felismeri, hogy a kirívó dramaturgiai hibák és a szöveg hiányosságai miatt, egyre jobban elfordulhat a műtől a közönség. Ezért munkatársai segítségével átdolgozza a darabot. Oláh Gusztáv a

színpadkép elemeinek nehézségeit küzdi le, míg a dramaturgiai problémákkal Nádasdy Kálmán foglalkozik, illetve ő dolgozza át, és egészíti ki új versekkel a szöveget is. Erkel szelleméhez híven, a zenei korrekciókat Radnai Miklós végzi. A új *Hunyadi László* 1935. március 15-én hangzott fel először az Operaházban (Till, 1985).

A „új” mű cselekményének rövid összefoglalása:

V. László királyt gonosz tanácsadója, Cillei Ulrik a két Hunyadi fiú, László és Mátyás, ellen uszítja. Amikor terve kitudódik, a Hunyadiak emberei megölik Cilleit. Ettől kezdve a király retteg Lászlótól, de számító módon testvérévé fogadja őt és Mátyást. V. László megismeri Gara Máriát, Hunyadi László menyasszonyát, és nyomban beleszeret. A lány apja, Gara nádor, észreveszi ezt, és felébred hatalomvágya. A király előtt felségárulással vádolja lánya vőlegényét, és Lászlót az esküvőn el is fogatja. Mária megvesztegeti az egyik börtönőrt, és így kiszabadíthatná Lászlót, de László bízik a király igazságérzetében, és megtagadja a szökést. Szerencsétlenségére a király halálra ítéli. Édesanyja, Szilágyi Erzsébet, hiába könyörög fia életéért, hamarosan a vérpadra viszik. Háromszor sújt le a hóhér pallosával, de László mégis sértetlen marad. Így kegyelmet kellene kapnia, de Gara parancsára a hóhér negyedszer is lecsap (Kertész, 1997).

6. Gara Mária áriája

Hunyadi László című opera második felvonás első képében szólal meg Gara Mária áriája.

Recitativo: „*Óh, milyen komor termék, Temesvár nem vigalom helye.*

Bár vinne László innen el. Én jegyem, eljössz-e már?”

Ária: „*Bús gerle ablakomra szállt, kesereg ő is úgy, mint én.*

Már nyugodalmat nem talál, egyedül lankad el, szegény.

Ha messze jár, hős bajnokom, oly' puszta minden, oly' kihalt.

Sok balga álmom, vágy, sejtelem, bánatra váltja a dalt, könnyre váltja a játszi dalt.

Óh, bárha sólyomszárnyakon utána elrepülhetnék, és szállna hő imádatom.

Mindig csak hozzád, csak feléd.. ah.. csak feléd.”¹

A recitativót egy lassú zenekari bevezető előzi meg, amely g- moll ötödik fokán zár. Majd az énekes belépésétől számított nyolc ütemet értelmezhetjük periódusnak, amely kétszer négy ütemre osztható. Az első négy ütem végén tonikai félzárlat, a végén pedig egészszárlat található G- dúrban.

Az ősváltozatban ezt az áriát nem Gara Mária, hanem Hunyadi Mátyás énekli. Míg Mária szerepét lírai koloratúrszopránok, Mátyás szerepét- nadrágszerepként- mezzoszopránok éneklik.

A két ária közti különbséggént fogalmazhatjuk meg, hogy az ősváltozatban az első felvonás első képe a Nemesek karával kezdődik, ezt követően egyből indul Mátyás cavatinája, a fent említett lassú zenekari bevezető nélkül, egyből a recitativoval, és teljesen más szöveggel, mint amit Mária énekel.

Recitativo: *„Házunk nemes baráti, kiknek hon üdve jelszavuk,*

becsülöm kebletek tüzeit, és férfias buzgalmatok.”

Ária: *„Hajh mélyen vérzik e kebel, mert a rokon szívű gyerek,*

a szent honért mit sem tehet, érezni tud csak véletek!

Lovag vagyok, azzá ütött már sírban szendergő atyám,

és ím e kard még csak czipraság, a gyenge gyermek oldalán, oldalán, oldalán.

Hajh mélyen vérzik e kebel, mert a rokon szívű gyerek,

a szent honért mit sem tehet, érezni tud csak véletek.. ah.. véletek!”²

¹ Erkel Ferenc (1968): Hunyadi László, Budapest, Zeneműkiadó (Továbbiakat lásd: Hivatkozás)

A *Hunyadi László* című opera új- és ősváltozata a felvonások számában is eltér egymástól, míg az új opera csak három felvonásból áll, az ősváltozat négy felvonásos.

A *bel canto* stílust jellemzi a tempóval való játék, amely fellelhető Gara Mária áriájában. A dallamba Erkel bő szekundos lépéseket is beletesz, amelyeket egy dallamíven belül felold (Cisz- Bé- C). Ezek emlékeztethetnek a magyar népdalokra, a népdal hangkészletének kezelésére- ezalatt a dunántúli pentatón kis- és nagy terc váltakozását értem egy motívumon belül.

A *bel canto* áriákon belül, a nagyobb hatás érdekében, közbeiktatott kadenciákat írhatnak a zeneszerzők. Erkel is ugyan így tesz mindkét áriában, ennél a szövegrésznél:

Gara Mária: „*bánatra váltja a dalt, könnyre váltja a játszi dalt.*”³, Hunyadi Mátyás: „*a gyenge gyermek oldalán, oldalán, oldalán.*”⁴

Amikor Gara Mária áriájának vizsgálatával foglalkoztam, kezembe került az ősváltozat példánya is, amelynek címe nem a megszokott módon volt írva, hanem y-nal: *Hunyady Lászlóként*.

² Erkel Ferenc (2006): Hunyady László, Budapest, Rózsavölgyi Kiadó, 30. oldal

³ Erkel Ferenc (1968): Hunyadi László, Budapest, Zeneműkiadó, 107. oldal (Továbbiakat lásd: Hivatkozás)

⁴ Erkel Ferenc (2006): Hunyady László, Budapest, Rózsavölgyi Kiadó, 30. oldal

Hivatkozás

Dura Stúdió www.dura.hu Letöltés ideje: 2012. november 30.
<http://www.dura.hu/dokumentumok/zene/zenetort.html#10>

Kertész Iván (1997): Opera kalauz, Budapest, Fiesta-Saxum Kiadó

Till Géza (1985): Opera, Budapest, Zeneműkiadó

Schonberg, H. (2006): A nagy zeneszerzők élete, Budapest, Európa Könyvkiadó

Erkel Ferenc (1968): Hunyadi László, Budapest, Zeneműkiadó, 107. oldal (Opera három felvonásban. Szövegét írta Tóth Lőrinc drámája alapján: Egressy Béni, átdolgozta: Nádasdy Kálmán és Oláh Gusztáv, zenéjét átdolgozta: Radnai Miklós, zongorakivonatot átnézte: Komor Vilmos)

Erkel Ferenc (2006): Hunyady László, Budapest, Rózsavölgyi Kiadó, 30. oldal (Opera négy felvonásban. Szövegét írta Tóth Lőrinc drámája alapján: Egressy Béni.)